

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kamchiliklarini tashxislash tamoyillari

Yoqubjonova Ruxshona Ilhomjon qizi

Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika va psixologiya
fakulteti Maxsus pedagogika (Logopediya) yo'nalishi 3-kurs 515.22 - guruh talabasi

Abstract: Ushbu maqolada rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kamchiliklarini tashxislash
usullari va tamoyillari haqida so'z boradi

Keywords: tashxislash, rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar, kompleks yondashuv, diagnostika,
tamoyil, nutq apparati.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etishga
yo'naltirilgan ishlarda diagnostika asosiy o'rinni egallaydi. Bu jarayon murakkab bo'lib, bola
rivojlanishidagi kamchiliklarni aniqlash, ularning sabablari va xususiyatlarini o'rganish, shuningdek,
individual rivojlanish yo'nalishlarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Tashxislashda qo'llaniladigan tamoyillar esa mazkur jarayonni ilmiy va tizimli ravishda tashkil etish
uchun asos bo'ladi. Ushbu tamoyillar faqat rivojlanishidagi nuqsonlarni aniqlashda emas, balki
bolalarning individual imkoniyatlarini baholashda ham muhim ahamiyatga ega.

Tashxislash tamoyillari

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni tashxislashda quyidagi tamoyillar asosiy rol o'ynaydi:

1. Shaxsiy yondashuv tamoyili

Har bir bola alohida shaxs sifatida qaralishi kerak. Shaxsiy yondashuv bolani o'zining individual
xususiyatlari, oilaviy muhiti va psixologik holatini hisobga olgan holda o'rganishni nazarda tutadi.
Bu tamoyil bolaning rivojlanishidagi muammolarni yanada chuqurroq anglash va tegishli yordam
choralarni ishlab chiqishga yordam beradi.

2. Kompleks yondashuv tamoyili

Bolaning rivojlanishidagi muammolarni aniqlash faqat bitta yo'nalish yoki mutaxassis doirasida
amalga oshirilmaydi. Kompleks yondashuv psixolog, logoped, defektolog va tibbiyot xodimlari
hamkorligini talab qiladi. Shu orqali bola rivojlanishidagi muammo kengroq ko'lamda baholanadi.

3. Dinamizm tamoyili

Bolani tashxislash jarayonida uning rivojlanish jarayoni dinamik tarzda kuzatiladi. Bu bolaning
rivojlanish sur'atlari va o'zgarishlarini muntazam ravishda baholab, tegishli choralarni o'z vaqtida
amalga oshirish imkonini beradi.

4. Mezonlilik tamoyili

Tashxislashda ilmiy asoslangan mezonlardan foydalanish zarur. Bu mezonlar orqali bola
rivojlanishining norma va patologiyaga oid jihatlarini farqlash osonlashadi. Mezonlilik tamoyili
boladagi muammoni to'g'ri aniqlash va noto'g'ri tashxis qo'yilishining oldini olishda yordam beradi.

5. Ijtimoiy muhitni hisobga olish tamoyili

Bola rivojlanishi uning oilaviy va ijtimoiy muhitidan bevosita ta'sirlanadi. Shu sababli, diagnostika jarayonida bolaning yashash sharoiti, oila a'zolari bilan munosabatlari va ijtimoiy faoliyati hisobga olinishi zarur.

Diagnostika jarayonining asosiy bosqichlari

1. Ilk bosqich: Axborot yig'ish Bolaning tarbiyaviy va rivojlanish tarixi haqida ma'lumot to'plash. Bu bosqichda ota-onalar, tarbiyachilar va boshqa mutaxassislardan intervyular olinadi.
2. Kuzatish Bolaning kundalik faoliyati, muloqot qilish ko'nikmalari va ijtimoiy munosabatlari kuzatiladi. Bu bolaning rivojlanish darajasini tabiiy sharoitda baholash imkonini beradi.
3. Psixologik va pedagogik sinovlar Bolaning intellektual, nutqiy, hissiy va ijtimoiy ko'nikmalari psixologik va pedagogik testlar yordamida baholanadi. Bu usul rivojlanish darajasidagi muammolarni aniqroq ko'rsatadi.
4. Tibbiy ko'rik Bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan tibbiy omillar, masalan, genetik, nevrologik yoki somatik muammolar aniqlanadi.
5. Natijalarni tahlil qilish Yig'ilgan ma'lumotlar asosida bolaning rivojlanishidagi nuqsonlar haqida to'liq xulosa chiqariladi va koreksion ishlar rejalashtiriladi.

Tashxislashda foydalaniladigan usullar

Testlar: intellektual darajani o'lchash uchun Binet-Simon testi, Veksler testi va boshqalar.

Kuzatish: bola muloqoti va o'yin faoliyatini bevosita kuzatish.

Savolnomalar: ota-onalar va tarbiyachilarga maxsus tayyorlangan savolnomalar beriladi.

Eksperimentlar: bola muayyan sharoitda muammolarni qanday hal qilishini o'rganish uchun maxsus vazifalar beriladi.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar toifalari

Rivojlanishida nuqsonlar bo'lgan bolalar turli xil guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhning diagnostika jarayonida o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish lozim:

1. Eshitishida nuqsoni bor bolalar (kar va zaif eshituvchilar).
2. Ko'rishida nuqsoni bor bolalar (ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchilar).
3. Nutqida nuqsoni bor bolalar (logopedik muammolar, afaziya, dyslaliya va boshqalar).
4. Ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar (intellektual rivojlanishning sustlashuvi).
5. Jismoniy rivojlanishda nuqsonlari bor bolalar (suyak-mushak tizimi buzilishlari).
6. Emotsional-irodaviy sohasida nuqsonlari bo'lgan bolalar (autizm va boshqa psixologik muammolar).

Har bir toifa uchun tashxislash usullari va tamoyillari individual yondashuvni talab qiladi.

Tashxislash tamoyillarining keng yoritilishi

1. Shaxsiy yondashuv tamoyili

Shaxsiy yondashuv bolani faqat muammolar nuqtayi nazaridan emas, balki uning ijobiy jihatlarini ham hisobga olib, har tomonlama o'rganishni nazarda tutadi. Bu tamoyilga ko'ra:

Har bir bolaning rivojlanish tarixi, psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari va qiziqishlari o'rganiladi.

Diagnostika jarayonida bolaning individualligini hurmat qilish muhim hisoblanadi.

Tashxislash natijasida bolaning imkoniyatlari va salohiyatini aniqlash asosiy maqsad hisoblanadi, faqat muammolarga emas, yechimlarga e'tibor qaratiladi.

2. Kompleks yondashuv tamoyili

Rivojlanishidagi nuqsonlarni aniqlash jarayonida turli soha mutaxassislari birgalikda ishlashi zarur. Ushbu tamoyil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Tibbiy tashxis: bolaning jismoniy va nevrologik holatini aniqlash.

Psixologik tashxis: bolaning emotsional va intellektual rivojlanishini o'rganish.

Pedagogik tashxis: o'quv va tarbiyaviy faoliyatdagi qiyinchiliklarni aniqlash.

Bu tamoyil har tomonlama to'liq tashxislashni ta'minlaydi va xato tashxis qo'yish xavfini kamaytiradi.

3. Dinamizm tamoyili

Bolalarning rivojlanish jarayoni doimiy o'zgarishda bo'ladi. Shu sababli tashxis bir martalik tadbir sifatida emas, balki muntazam ravishda amalga oshirilishi lozim:

Bolaning rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi.

O'zgargan sharoit va ehtiyojlarga mos ravishda diagnostika jarayoni takrorlanadi.

Har bir tashxis bosqichi bolaning hozirgi rivojlanish holatini aniq baholashga qaratilgan bo'ladi.

4. Mezonlilik tamoyili

Ilmiy asoslangan mezonlar va standartlardan foydalanish diagnostika jarayonining aniq va ishonchli bo'lishini ta'minlaydi:

Har bir rivojlanish nuqsoni uchun maxsus belgilangan diagnostika mezonlari qo'llaniladi.

Normativ va patologik ko'rsatkichlar o'rtasidagi farqlar aniqlanadi.

Standartlashtirilgan metodikalar yordamida xolis natijalarga erishiladi.

5. Ijtimoiy muhitni hisobga olish tamoyili

Bola rivojlanishiga oilaviy va ijtimoiy muhitning ta'siri katta. Shu sababli tashxislash jarayonida:

Bola oila a'zolari bilan o'zaro munosabatlari o'rganiladi.

Oilaning psixologik muhitiga baho beriladi.

Bolaning ijtimoiy faoliyati (maktab yoki bolalar bog'chasidagi munosabatlari) kuzatiladi.

Tashxislash usullari va texnikalari

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni aniqlashda turli xil diagnostika vositalaridan foydalaniladi:

1. Kuzatish:

Bolaning kundalik faoliyati, o'yin jarayonidagi harakatlari va muloqoti kuzatiladi. Bu usul tabiiy sharoitda bolaning xulq-atvorini o'rganish imkonini beradi.

2. Psixologik testlar:

Ravon intellekt testi (Raven matritsalar).

Veksler testi (intellektual qobiliyatlarni baholash uchun).

Lusher testi (emotsional holatni aniqlash uchun).

3. Eksperimental metodlar:

Bolaning muayyan vazifalarni bajarish jarayonida o'zini qanday tutishini o'rganish. Bu metod bola qiyinchiliklarga qanday munosabatda bo'lishini aniqlash imkonini beradi.

4. Savolnomalar:

Ota-onalar, o'qituvchilar va tarbiyachilar uchun maxsus savolnomalar yordamida bolaning rivojlanish tarixi haqida axborot yig'iladi.

5. Tibbiy ko'riklar:

Genetik, nevrologik va boshqa kasalliklarni aniqlash uchun tibbiy ko'rik o'tkaziladi.

Misol: Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasi

Nutqida muammolari bo'lgan bolalarni tashxislashda maxsus yondashuv talab qilinadi:

1. Nutq apparati holatini tahlil qilish: til, lab, tomoq kabi organlar faoliyatining jismoniy va fiziologik jihatlarini baholash.

2. Fonematik eshitishni o'rganish: bolaning tovushlarni eshitish va farqlash qobiliyatini tekshirish.

3. So'z boyligini o'lchash: bolaning faol va passiv lug'atini aniqlash.

4. Grammatik ko'nikmalarni baholash: jumla tuzish va nutqiy muomala qobiliyatini tahlil qilish

Xulosa

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tashxislash jarayoni murakkab, ammo juda muhimdir. Shaxsiy va kompleks yondashuv, dinamik kuzatuv va mezonli baholash tamoyillari asosida amalga oshirilgan diagnostika bolalarning imkoniyatlarini aniqlash va ularga samarali yordam ko'rsatishga imkon yaratadi. Shuning uchun pedagoglar, psixologlar va tibbiyot xodimlari bu tamoyillarga rioya qilgan holda ish olib borishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ахмедова, З. Х. (2017). Мактабгача таълимда коррекцион ишларни ташкил этиш. Тошкент: Ўқитувчи.

2. Воронова, В. В., ва Корнилова, И. Г. (2015). Дефектология: Теория и практика диагностики детей с отклонениями в развитии. Москва: Просвещение.

3. Қосимова, Н. С. (2020). Психологик ташхис усуллари. Тошкент: Фан ва технологиялар.

4. Лурия, А. Р. (1973). Нейропсихология маленького ребенка. Москва: МГУ.

5. Мамедова, З. Ш. (2018). Инклюзив таълим: назария ва амалиёт. Тошкент: Меҳнат.

6. Маркова, Т. А. (2007). Диагностика нарушений развития у детей дошкольного возраста. Санкт-Петербург: Речь.

7. Шеферд, Л., ва Питерсон, К. (2019). Психология раннего детства. Москва: Академия.

8. Тожибоева, М. А. (2019). Мактабгача ёшдаги болаларнинг нутқини ривожлантириш методикаси. Тошкент: Нодир.

9. Семагин, Г. В., ва Левченко, И. Ю. (2014). Психолого-педагогическая диагностика в коррекционной работе. Москва: Владос.

10. Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим вазирлиги (2020). Инклюзив таълимга йўналтирилган методик қўлланма. Тошкент: МТВ нашри.

11. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
12. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press.
13. American Psychological Association (2020). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Washington, DC: APA